

canzone ennek az irodalmi kapcsolatnak a dokumentuma, s irodalomtörténeti értékét is éppen ez adja meg. Az egyik személy kiléte világos, de ki volt Pierio Laurindo?

Azonosítása tanáromnak köszönhető, aki felhívta figyelmemet az olasz nyomtatványra és kezdeményezte, ösztönözte e cikk megírását. Az olasz költő kilétére Árkádia-tanulmányában derített fényt⁶ Anna Maria Giorgetti Vichi *Onomasticon*-ja segítségével, melyből a következőt tudjuk meg Pierio Laurindóról: „Domenico Carafa di Massa Nuova, marchese, primo luogotenente nelle truppe austriache.”⁷ Kovács Sándor Iván arra is rámutat: „Köztudomású, hogy az 1713. évi utrechti béke után Észak-Itália az osztrák Habsburgok birtoka lett. Ez a Massa Nuova-i Carafa márki az osztrák seregek első helytartója, azaz főparancsnoka volt, s Esterházyval akár annak 1749-ben kezdődő római tanulásakor, vagy 1760. évi látogatása idején, akár Migazzi mellett (mert Esterházy 1776-ban Vácott címzetes püspök, nagyrépost és püspök-helyettes), akár családjának észak-olasz kapcsolatai révén ismeretségbe juthatott. A Carafa-Esterházy kapcsolatot megvilágító dokumentumokat levéltári kutatásoktól remélhetünk.”⁸ Mint ahogy tisztázásra vár az a kérdés is, hogy Domenico Carafa a több itáliai Massa Nuova közül melyikből származik? Ennek felderítésére azonban már Olaszországban kellene folytatni a tájékozódást.

Szintén az idézett tanulmány hívja fel a figyelmet arra, hogy a kalocsai „fiók-Árkádia” mellett – aminek létezéséről Szörényi László dolgozatából értesülünk⁹ – talán egy kisebb jelentőségű pécsi Árkádia-szimpatizáns kör is rekonstruálható, hiszen Esterházy szűkebb intellektuális környezetének tudnia kellett Pierio Laurindo kilétéről.

Szörényi László értékes adatokkal és összefüggésekkel rekonstruálja a kalocsai Árkádiát (Patachich Ádám – Syrius Acrotophorus; Franciscus Sebastianovich – Corineus Lapizius; Gánóczy Antal – Floridenus Meonius), az itteni kiterjedt árkádisták munkáit magyarázhatja azt is, hogy az Esterházyt köszöntő pécsi olasz nyomtatványból Kalocsán őrződött meg példány.

Esterházy Pál olasz árkádisták kapcsolatai még feltárássra várnak, s tisztázandó az is, hogy egyáltalán helytálló lehet-e pécsi Árkádia-ismeretről szólni, vagy csak egy kivételes személy kapcsolatának köszönhető az Engel-nyomdában megjelent alkalmi olasz vers.

Arra vonatkozóan, hogy vajon saját betűkészletét használta-e az olasz szöveg nyomtatásához Engel József, vagy netán egy már Itáliában vagy Bécsben megjelent olasz nyomtatványt szedtek újra Pécsen, Haiman Györgytől kértem segítséget. A történeti tipográfia kiváló szakértője megvizsgálta a szöveg xeroxmásolatát és ennek ismeretében úgy foglalt állást, hogy a veresszöveg valószínűleg Engel XIV. Mittel Antiquá-ja „Engelnek ez a betűje a bécsi Trattner-féle öntödéből származik és annak 1760. évi mintájában XXIX. sz. alatt található.”¹⁰

Ha ez így volt, ebből azt a következtetést kell levonnunk, hogy mivel Pierio Laurindónak aligha lehettek szerzői kapcsolatai az Engel-officinával, Domenico Carafa di Massa Nuova kéziratban küldhette el versét Esterházyhoz, s kinyomtatását vagy maga a püspök, de még inkább kancelláriája kezdeményezhette. Ez esetben a közvetítők eleve tudtak az Esterházy-Carafa kapcsolatáról, és feltehetően ismerték kettejük levelezését, Carafa Árkádia-tagságát is.

DELBÓ RITA

Egy kritikai lap terve 1792-ből. Vályi András, aki 1791 júniusától volt a pesti egyetem magyar nyelv és irodalom professzora, 1791 végén nyelvművelő társaságot szervezett az egyetem mellett, elsősorban diákjaiból. *A Magyar Hírmondó* 1792. február 28-án adott hírt a Pesti Magyar Társaságról, közvetlenül annak alapító és tisztségváltató ülései (január 11. és 18.) és az első rendes társasági gyűlés után. A társaság

⁶ KOVÁCS Sándor Iván: *Kutattam Árkádiában én is... (Adalékok a magyar Árkádia-kutatáshoz)*. = ItK 1991. Sajtó alatt.

⁷ *Gli Arcadi dal 1690 al 1800, Onomasticon a cura di Anna Maria Giorgetti Vichi*. Roma, Arcadia Accademia Letteraria Italiana, 1977. 157. MTA könyvtári jelzete: 609.461.

⁸ KOVÁCS S. I.: *i.m.*

⁹ SZÖRÉNYI László: *L'Arcadia latina nell'Ungheria del diciottesimo secolo*. In: Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo. A cura di KÖPECZI Béla, SÁRKÖZY Péter. Bp., 1982. 295–301.

¹⁰ HAIMAN György a két betűmintakönyvre is figyelmeztet: TRATTNER, Joannes Thomas: *Specimen characterum latinorum...* Bécs, 1760. ENGEL, Joannes Josephus: *Specimen characterum Latinorum, Hungaricorum et Bosniaco-Croatorum...* Pécs, 1773.

programtervezetét, amit január 18-án hagytak jóvá, a megyéknek is megküldték, *Nem magyar, a' ki nem örvend* címmel.¹ A körlevél szerint a tagok célja „a nyelv, ízlés, és tudománybéli előmenetelt gyarapítani holtig”. Ennek eszközei pedig az ékesszólás művészetének és a költészetnek a gyakorlása (fordításokon és eredeti műveken keresztül), ízlést nemesítő kritikai lap és kalendárium kiadása, pályadíjak kitűzése a jó erkölcsöt támadó munkák ellen írt cáfolatok megjutalmazására. A Társaság befogadná a nemzetiségek tagjait is:

Azoknak a' hazánkfianak pedig, a' kik Deák, Német, Horvát, Tót, vagy Rácز nyelven dolgoznak, mint hogy ezek is használnak az ő Feleinek, kik a' mi kedves magyar Honnyunk Lakosi, nemes Társaságunkba való felvételtetéseket híven igérjük, és munkáikat könyvtár gyűjteményünkbe ki kérjük.

A magyar nyelv és irodalom művelése mellett magyar anyanyelvű tagjaitól is elvárja a Társaság „a' német és más tudós nyelveknek meg tanulását, a' mennyire módgyok, és tehetségek engedi.”

Miután május 7-én megérkezett az első (és végül is utolsó) válasz a körlevélre, Szabolcs vármegye támogatása,² Vályi lerövidítve, pontokba szedve átdolgozta a Társaság programját, és 1792. május 31-én³ röpiratot adott ki *A felséges magyar hazához* címmel.⁴ A röpirat második fele foglalkozik a Társasággal, az első rész a tanító széknek hathatósabb előmenetelét kéri az országgyűléstől.

„A Pesti Magyar Társaságot meg erősítő királyi Privilegiumnak meg nyerhetését eszközlő közben vetésért” eszedő Vályi, aki a bevezetőben „Pesti Magyar nyelvmevelő Társaságról” beszél, azt szeretné elérni, hogy az egyetemisták mellett „Uraságok, Hazai Literatorok” is tagjai lehessenek a társaságnak, és az királyi jóváhagyás mellett működhessen. Az országgyűlés számára készített program első négy pontja a következő célokat tűzi a Társaság elé: a nevelést, vagyis fordítások és irodalmi művek készítését, a nyelv-művelést, a gazdaság jobbítását, a jó erkölcs jutalmazását (a már ismertetett módon). A legérdekesebb azonban az V. és a VI. pont:

V. A KRITIKA. Minekutánna a' Pesti Társaság, nem tsak a' nevendék, hanem a' Literátori Érd. Tagokra nézve is meg állapittatik, (a' kiknek ki nyilatkoztatása a' Méltóságos tudományi Deputatzió munkáinak kimenetelig haladni fog,) azon kívül, hogy minden munkákban, a' tiszta, és ékes Magyarságot terjeszteni fogja, egy tudos, és gyönyörködtető Újságot szándékozik ki bostítani. a' mellyben eleitől fogva minden nevezetesebb Magyar Könyvírók érdemei 's gyengeségei ki mutogattatván, egyszersmind gyönyörködtető, hasznos, és az olvasásra unszoló munkátskákkal kedvesítte ez írást.

VI. Meg nyerhetvén ő Királyi Felségétől az alázatosan kért meg erősítő levelet, minden esztendőre egy gazdálkodást, és a' jó ízlést gyarapító Kalendáriumot óhajt ki bostítani.

A leírásból kiderül, hogy a kritikai lap elsősorban a szakembereknek és a műveltebb olvasóközönségnek szólna: ez utóbbiaknak a legjobb magyar írók munkáinak ismertetésével szeretne kedvet csinálni az olvasáshoz. Az egyszerűbb emberek ízlését egy ilyen lappal nemigen lehetne javítani, ezért tervezi Vályi egy népszerűsítő, mindenkihez eljutó kalendárium indítását is. A terv azonban nem jutott el a megvalósulásig. Vályi már a kérelem beadásakor se ítéltette meg optimistán a Társaság ügyét, mert már június 2-án ezt írta Aranka Györgynek:

...Mi ez ideig tsak a' nevendék Társaságot sürgethettyük, mind hogy a' literatori Társaságnak fel állítása a' tudományi Deputatzionak ki menetelétől függ. En meg vallom, hogy ennek a' Társaságra nézve szerentsés kimenetele felől kételkedem: mind az által egy ifjú előlátása vajmi rövid határok közzé fordított; az ellenkezőt lelkemből óhajtanám. Ha a' Magyar országgi Társaság a' Tiszt Révay

¹ Az OSzK Kézirattárában található példány jelzete: Fol Lat. 686. 228. 1.

² A VÁLYI által írt köszönet levél ugyanott található.

³ SZINNYEI téves, 1791-es dátummal tartja számon Vályi-életrajzában. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái XIV*. 810.

⁴ A röpiratnak az esztergomi Bibliotheca Batthyány Gyűjteményében Cat. IX. tit. VII/b N.7 jelzet alatt található példányát használtam, melyre V. KOVÁCS Sándor tanár úr hívta fel a figyelmemet annak idején. Ugyanő közölte is a röpirat szövegét: *Magyar Felvilágosodás* (Szöveggyűjtemény a kor irodalmából). (Szerk.: V. KOVÁCS Sándor – KULIN Ferenc). Bp. 1984. 155–157. (részletek).

esze szerint ő Felsége által fog felállíttatni boldogabbak lehetnek Maradékink: ha pedig e' béli reménységünk füstbe menénd ez az eset az, a' mellyre nézve mi nehánnyan óhajtyuk hogy a' Nevendék Társaságnak palástya alatt, egy Literatori Társaságot is felállíthatnánk...⁵

A királyi jóváhagyás nem érkezett meg, s a Társaság kibővítése helyett év végére megszűnt a már meglevő „nevendék” tagozat is, legalábbis ezután már nem tudunk a működéséről. Szabolcs megye támogatásának köszönhetően azonban augusztusban még megjelenhetett *A' Pesti Magyar Társaság kiadásainak első darabja*. A vékony kötet nagyrészt fordításokat tartalmaz, s a kritikáról vallott elvek gyakorlati megvalósítását hiába keressük benne.

A folytatás nélküli vállalkozásban (már a kötet második fele sem jelent meg) elsőként a társulati üléseken elhangzott és kinyomtatásra érdemesnek talált írások jelentek meg (gyászversek, értekezés a táncról, *Versezet a' Társaság öröm Ünnepe*re stb.). Mégis azt bizonyítja ez a kötet, hogy az irodalmi kritika megvalósítását Vályi András is, tanítványai is, komoly feladatuknak tekintették, és az első lépést meg is tették felé: Vályi vezetésével lefordították Pope *Elmélkedés a kritikáról* című esszéjének egy részletét és a hozzá nem tartozó *Commentariust*.⁶

Ennek az újszerű vállalkozásnak a terve mindeddig nem kapott megfelelő figyelmet. Waldapfel József⁷ és Bodolay Géza⁸ idézi ugyan a Társaság programjának ezt a két pontját is, de jelentőségét nem hangsúlyozzák. A szakirodalom nagyobb részében viszont egyáltalán nem kap helyet ez a kezdeményezés: így nem szerepel Császár Elemér máig kiváló kritikátörténeti művében⁹ és a mai sajtótörténeti munkákban sem.

PINTÉR MÁRTA ZSUSZANNA

Magyar nyelvű pedagógiai kézikönyv 1791-ből. „Melly igen sok és tetemes hijjánosságai vannak a gyermek nevelésnek Magyar-hazánkban ezt Excellenciád böltsessége jól észrevehette. Ez ösztönzött engemet arra, hogy e tárgyra czélzó ezen tsekély munkát készítettem, melylyel most Excellenciádnak udvarolni bátorkodom”.¹ Ezekkel a szavakkal ajánlotta Ráday Gedcon figyelmébe új művét Perlaki Dávid, a nagy műveltségű, széles látókörű komáromi esperes.

A könyv, amelyet *A gyermekeknek jó nevelésekről való rövid oktatás* címmel adott ki a szerző kétszáz éve, 1791-ben Komáromban Weber Simon nyomtatásában, pedagógiaelméleti irodalmunk egyik korai, és igen becses darabja. (A mű ma már könyvészeti ritkaság.)

A szerző, Perlaki Dávid 1754-ben született Veszprém megyében, Gergelyben. Alsóbb iskoláit szülőhelyén végezte, majd Pozsonyban és Sopronban tanult. A göttingai egyetemet 1777 és 1780 között látogatta, amikor olyan kiváló tudósok tanítottak ott, mint Schlözer és Splitter. Bölcsészeti tanulmányokat folytatott a német egyetemen. Hazatérve mint evangélikus lelkész működött előbb Nemeskéren, majd 1783-tól kezdve tizenhárom éven keresztül Komáromban. Ugyanebben az évben érkezett Komáromba Péczeli József is, a helybeli református egyház meghívására. A 33 éves Péczeli és a 29 éves Perlaki — mindketten művelt, sok nyelvet beszélő fiatal hazafiak — jól ismerték és kedvelték egymást. Hozzájuk csatlakozott a velük nagyjából egykorú Mindszenty Sámuel is, aki ekkor már egy ideje a városban lelkészkedett. Együtt alapították és szerkesztették a *Mindenes Gyűjteményt*.

Az 1789 és 1792 között megjelent lapot sajtótörténetünk az első magyar nyelvű, tudományokat népszerűsítő folyóiratnak tartja. Péczeli irodalmár volt, újságíró, fordító. Perlaki Dávid a tudományok és a közoktatás iránt mutatott több érdeklődést, bár verseket is írt. Komáromi működése alatt több tan-

⁵ OSzK Kt Hung. Quart. 1966. 148. sz.

⁶ *A' Pesti Magyar Társaság kiadásainak első darabja*. Fél kötet. Pest, 1792. 113–149., 151–164.

⁷ WALDAPFEL József: *50 év Buda és Pest irodalmi életéből 1780–1830*. Bp. 1935. 94–98.

⁸ BODOLAY Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848*. Bp. 1963. 120–122., 645–648., 757–758. (Közli a Társaság tagjainak és az évkönyv szerzőinek névsorát és életrajzi adatait.)

⁹ CSÁSZÁR Elemér: *A magyar irodalmi kritika a szabadságharcig*. Bp. 1925. 15–25.

¹ Perlaki Dávid levele Ráday Gedeonhoz. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, kéziratár. (Ráday Gedeon levelezése VIII. 3081).